

HALF 6

de theaterschool - column 4 - 18 maart 2014
loek zonneveld

der alte fritz

twee weken geleden, op 4 maart 2014, stierf fritz marquardt. nu was dat op zichzelf niks bijzonders. 'der alte fritz' was 85 en hij was nuchter genoeg om te beseffen dat je op die leeftijd echt een keer onderweg moet naar de uitgang. behalve een klein berichtje in de **theaterkrant** op internet, werd de dood van fritz marquardt door de nederlandse dagbladjournalistiek volledig genegeerd. en dat is jammer.

toneelgroep amsterdam van de jaren zeventig & tachtig - dat heette toen **publiekstheater** en stond onder leiding van hans croiset en ton lutz - haalde de in de pools-duitse grensstreek geboren oostduitser marquardt in 1980 naar de hoofdstad om bertolt brechts komedie **herr puntila und sein knecht matti** te regisseren. dat werd een grootse voorstelling, met onder meer gees linnebank (die de louis d'or kreeg voor zijn puntila) en wim van der grijn als een eveneens grandioze matti. er zouden in amsterdam nog drie maatgevende mijlpaal-producties onder leiding van 'der alte fritz' volgen, namelijk:

brechts grote hitler-'opera' **de weerstaanbare opkomst van arturo ui,**

ibsens bankiersfarce **john gabriel borkman**

en molières **ingebeelde zieke.**

daarna was fritz' aanwezigheid in de ineens stortende ddr en in het toneel van het ongedeelde berlijn meer dan nodig. hij nam daar in 1995 afscheid bij het berliner ensemble met een grandioze regie van ibsens **klein eyolf.** daarna ging hij weer wonen en leven in de klei en het veen van **uckermark,** op het eindeloze platteland in mecklenburg-vorpommern, tegen de poolse grens. zijn tachtigste verjaardag werd in 2008 nog uitgebreid gevierd met een mooi boek,

vanzelfsprekend een boek over zijn werk,

onder de kenmerkende titel

wahrhaftigkeit und zorn,

'oprechtheid en drift'

- twee wezenskenmerken van fritz marquardts **arbeit.**

in het in afgelopen najaar verschenen boekwerk over het **het publiekstheater** van xandra knebel - hier op de eerste verdieping in onze onvolprezen bibliotheek te raadplegen - komen verhalen over fritz marquardt voor, veel verhalen.

opvallend zijn ook de verhalen die er **niet** in voorkomen. bijvoorbeeld deze kleine aanvulling. huub van der lubbe, die in de jaren tachtig aan de regie-opleiding studeerde, was een aantal malen de regieassistent van fritz marquardt. daarna besloot hij ervan af te zien om regisseur te

HALF 6

worden - die man is zo geniaal, vertelde huub mij na zijn stages, daar kom ik never nooit ook maar bij in de buurt. huub werd vervolgens zanger, dichter, musicus en performer, enkele van de andere grote liefdes in zijn leven.

guus rekens, dramaturg en bewonderaar zegt in het boek over fritz marquardt:

'de man had een gedragsniveau waar je gek van werd.
onmogelijk, niet communicatief, verwend, ijdeluiterig.
maar ook hyperintelligent en van een enorme artistieke eruditie!
geen aardige man - eigenlijk gewoon een klein klootzakkie.
maar ja, grote mensen zijn zelden leuk.
fritz' werkwijze verschilde hemelsbreed van die van hans croiset en ton lutz. die waren altijd bereid tot overleg en uitleg.
marquardt niet.
als een acteur hem iets aanbood zei hij vaak alleen maar **nein**
of **was willst du denn was ICH mache** of **ja, dass weiss ich auch nicht**
en dat maakte dus iedereen gek. hij speculeerde erop - en
dat was denk ik een hele sluwe boerentactiek van hem - dat in die
situatie ergens een vonk zou overslaan. en daar had hij gelijk in.
maar het was altijd wel hoog spel. fritz marquardt dreef
zijn acteurs over al hun grenzen heen, en uiteindelijk moest je
dan toegeven dat hij je naar een plek bracht waar je nooit
had gedacht ooit nog eens te komen.'

hans croiset voegt daaraan toe:

'hij introduceerde een wijze van repeteren die we in nederland niet kenden, een discipline ook die we niet kenden. een freek-de-jonge-achtige discipline van duizend-procentige-concentratie, om tot in je vingertoppen je werk te doen. ieder woord en ieder gebaar was tot op de seconde door-geregisseerd, waardoor bij de acteurs een soort hyperconcentratie ontstond die hen tot dan toe totaal onbekend was. de toneelspelers werden er ontzettend veel beter van. mijzelf inclus. een jonge jongen als alexander van heteren liep met hem weg, maar ook een actrice op de toppen van haar kunnen als annet nieuwenhuyzen. zij vond het buitengewoon inspirerend om met hem te werken. annet was een harde, die kon enorm hard ploeterend repeteren. bij marquardt heb ik haar zien janken, zien kruipen, zien kronkelen - en hem tot in het diepste van de hel zien vervloeken. toch ging die combinatie heel erg goed, want ze begreep dat ze er enorm veel mee verder kwam.'

HALF 6

ik ontmoette fritz marquardt voor het eerst na zijn nederlandse jaren weer op de **experimenta 6** in frankfurt, 1990, waar een **werkschau** te zien was met werk van zijn vriend en compaan heiner müller, onder meer fritz' ijzersterke regie van **germania tod in berlin**.

en om bij het onderwerp van deze middag te blijven - fritz en festivals, dat was een onderwerp apart. hij was op die deftige bijeenkomsten sowieso een **fremdkörper**, met die eeuwige alpinopet en zijn enorme wenkbrauwen en snor die als duistere struikgewassen op zijn getekende boerenkop stonden. toen heiner müller tijdens een van de talloze discussies vertelde 'ik ben eigenlijk nooit een ddr-schrijver geweest' werd fritz marquardt oudtestamentisch razend, roffelde van woede op de tafel, schreeuwde 'das ist eine faustdicke lüge'. later vertelde hij me: 'ik snapte best wat heiner daar wou zeggen. hij was nooit een door de staat onderhouden en betaalde auteur geweest, zoals een hoop andere. maar hij kon niet beweren dat hij met het land ddr **im grunde** niks te maken had. hij is er godverdomme niet voor niks altijd gebleven. net als ik. ik haat het als mensen op grond van recent verworven inzichten hun biografie gaan verbouwen.' en na een lange stilte en een glimlach van oor tot oor: '**ich hatte schon immer ein tendenz zum harten bockig sein**'

fritz marquardt was hier al veel eerder. in 1973. op uitnodiging van de toneelraad in rotterdam. om hier het onspeelbare toneelstuk **pentheseleia** te regisseren van heinrich von kleist, in een bewerking van heiner müller. met een groep van jonge toneelspelers, sommigen net van school, sommigen zaten nog op de toneelschool. met onder anderen diane lensink, marijke frijlink, trudy de jong, tom jansen, ger thijs en karina holla. met gerardjan rijnders als regieassistent - die later heeft gezegd dat hij praktisch alles wat hij van regie weet daar, in dat drie maanden durende project heeft geleerd.

het project **pentheseleia** is als mislukt in de nederlandse toneelgeschiedenis ingeboekt - en dat zal allemaal wel, er is nog veel over gesproken. ook in onze bibliotheek - op de planken 'ingebonden tijdschriften' - vind je het nummer

HALF 6

van **toneel teatraal**
dat nagenoeg geheel aan dit project is gewijd,
jaargang 95
nummer 2
februari 1974,
een kleine dertig pagina's adembenemende teksten lang,
een prachtnummer,
ruwe, ongeschaafde, rafelige toneelgeschiedenis.

ik geef tot slot een paar citaten uit dat nummer, uit het verslag van de repetities door danmalig regieassistent gerardjan rijnders.

'vaak loopt fritz marquardt minutenlang steeds sneller te ijsberen, ijverig denkend. tenslotte mompelt hij iets als **ein mieser hund ist dieser von kleist**. tijdens een generale knalt een spot uit elkaar.

das ist der kleist!
er protestiert!' roept marquardt.'

'bij ieder stukje tekst wordt eerst grondig gezocht naar de mogelijke betekenissen. dit gebeurt zeer minutieus aan de hand van de duitse tekst. kleine, ogenschijnlijke onbeduidende afwijkingen in de vertaling, worden grondig gecorrigeerd.'

(...)

'bij het zoeken naar de speelmiddelen wordt gezocht naar de grootst mogelijke helderheid. duidelijke houdingen en veranderingen in houding. alles zoveel mogelijk **na** elkaar, nooit een handeling en een tekst tegelijk. alles gebeurt vanuit rust en beheersing. nooit mag er gejaagd worden. al is de scène nog zo enerverend, ieder detail moet in de juiste volgorde en op de juiste plaats. als dat eenmaal zit, dan wordt er pas tempo achter gezet, maar dan kan het ook niet snel genoeg.'

(...)

'wat op die manier bereikt moet worden is een virtuoze, afstandelijke demonstratie. de middelen die gebruikt worden werken als primitieve symbolen. de tekst moet zonder enige theatraliteit gezegd worden. normaal praten. niet brullen, niet zingen.'

(..)

'aanwijzingen van marquardt zitten meestal verpakt in uitgebreide soms theoretische beschouwingen. hij verwijst naar analoge situaties in andere stukken. soms verwijst hij naar bekend veronderstelde politieke omstandigheden. bij de botsing tussen penthesilea en achilles zegt hij: **die königing der niederlande will den hitler heiraten**'.

(...)

'veel gehoorde concrete aanwijzingen zijn:

die haltung stimmt nicht - wat niet alleen betekent dat de houding niet klopt maar ook dat er niet gespeeld wordt wat er gespeeld moet worden.

HALF 6

ansluiten - dat wil zeggen: geen pauzes maken in de tekst die geen enkele functie hebben behalve dat ze een valse spanning suggereren.

(...)

een veelgehoorde klacht is dat de toneelspeler **privatiseerd** - daarmee wordt bedoeld dat privé-trekken van de acteur in de rol zichtbaar worden die niets met de rol te maken hebben.'

enfin,

om kort te gaan

danke für alles,

gute grosse alte fritz!!!
